

نقد دلایل نقلی اسپینوزا در توجیه حکومت عرفی

rezvani151@yahoo.com

m.bahrami.gh33@gmail.com

محسن رضوانی / دانشیار گروه علوم سیاسی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

محمد بهرامی قره‌قانی / دانش‌پژوه دکتری علوم سیاسی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

پذیرش: ۹۹/۱۰/۲۱

دریافت: ۹۹/۰۴/۱۲

چکیده

برخی از اندیشمندان سیاسی به توجیه مذهبی حکومت‌های عرفی پرداختند. این رویکرد علاوه بر تقویت نظری عرفی‌گرایی (سکولاریزم) در باب حکومت به مقبولیت حکومت‌های عرفی در میان یهودیان، مسیحیان و مسلمانان کمک کرد. حکومت عرفی، حکومت مشروع و الهی راستین نیست و تحقق آن مزاحم حکومت الهی راستین و موعود ادیان است. برقرای حکومت الهی راستین در بعد نظری نیازمند نقد حکومت‌های مزاحم است. بندیکت (باروخ) اسپینوزا فیلسوف هلندی قرن هفدهم، در عین شهرت به عقل‌گرایی در کتاب «رساله الهی سیاسی»، دلایل نقلی فراوانی از عهد قدیم و جدید برای توجیه حکومت عرفی ارائه کرد. کتاب او به تحکیم دموکراسی در جامعه یهودیان و مسیحیان کمک کرد. عرفی‌گرایی در باب حکومت را باید یک جریان بزرگ جهانی دید. هابز، اسپینوزا و جان لاک متفکران برجسته و سرچشمه‌های این جریان بعد از قرون وسطا هستند و عرفی‌گرایی در جهان اسلام از آنان تأثیر پذیرفته است. در این نوشتار دلایل نقلی اسپینوزا در باب توجیه حکومت عرفی بررسی و نقد شد. روش نقد در این نوشتار، یک روش عقلایی با شاخص‌ها و سنج‌های فرادینی است. این تحقیق نشان داد اسپینوزا از صلاحیت علمی کافی برای استنباط از متون مذهبی برخوردار نبوده است. پیش‌فرض‌های نادرست او موجب بروز خطا در استنباط‌های او گردید. استنباط اسپینوزا از متون مذهبی به لحاظ روشی هم اشکالات مهم و اساسی داشته است. او گرفتار تفسیر به رأی، بی‌توجهی به همه آیات مرتبط با موضوع و ارائه استنباطی با تضاد درونی و مبتلا به ناسازگاری با برخی مسلمات دینی و سیره و تاریخ پیامبران شده است.

کلیدواژه‌ها: حکومت دینی، حکومت عرفی، دلایل نقلی، اسپینوزا، رساله الهی سیاسی.

مقدمه

شد. آشنایی با اسپینوزا در ایران، بیشتر به ابعاد فلسفی اندیشه او محدود شده و به اندیشه سیاسی او کمتر توجه شده است. اثر پژوهشی ناظر به رویکرد نقلی او و نقد آن یافت نشد.

این تحقیق برای پاسخ به این سؤال اصلی نگارش یافته که: چه نقدهایی به دلایل نقلی اسپینوزا در باب توجیه حکومت عرفی وارد است؟ و در این راه به چند سؤال فرعی جواب داده شد: مبانی و اصول حکومت عرفی از نظر اسپینوزا کدام است؟ دلایل نقلی اسپینوزا برای توجیه مذهبی هریک از مبانی و اصول حکومت عرفی کدام است؟ چه نقدهایی به هریک از دلایل نقلی اسپینوزا و به استنباط او در مورد هریک از مبانی و اصول وارد است؟ براین اساس این تحقیق در دو قسمت عمده تدوین شده است: اول مبانی و اصول حکومت عرفی در اندیشه سیاسی؛ که دلایل نقلی هریک به تفکیک مطرح شد. در قسمت نقد نیز با استفاده از یک روش عقلایی و با توجه به شاخص‌ها و سنج‌های فرادینی به ارزیابی دلایل نقلی و استنباط اسپینوزا از کتاب عهد قدیم و جدید پرداخته‌ایم. در این چارچوب صلاحیت علمی اسپینوزا در استنباط از کتاب مقدس، پیش‌فرض‌های مؤثر بر استنباط از متون مذهبی و روش استنباط او نقد شده است. ذیل نقد روش استنباط اسپینوزا به چهار سنج و شاخص مهم توجه شده است. تفسیر به رأی نبودن استنباط، ارائه معنای درست از فقرات عهد قدیم یا جدید و ملاحظه همه فقرات مربوط به موضوع، نداشتن تضاد درونی و عدم منافات با مسلمات دین حقیقی و سیره مسلم رسولان الهی. در پایان این مقدمه شایسته است توضیح مختصری پیرامون برخی مفاهیم و اصطلاحات ارائه گردد.

۱. مفاهیم

بندیکت (باروخ) اسپینوزا، فیلسوف یهودی‌زاده و عقل‌گرای هلندی که در قرن هفدهم می‌زیست. مهم‌ترین اثر او کتاب *اخلاق* است. اندیشه سیاسی‌اش را در کتاب *رساله الهی سیاسی* و در اثر ناتمام *رساله سیاسی* مطرح کرد.

حکومت عرفی، حکومتی که مشروعیت الهی ندارد و مشروعیت آن عرفی و از جمله مردمی است. اسپینوزا حکومت مطلوب خود را حکومتی عرفی با مشروعیت مردمی بر پایه قرارداد اجتماعی و در قالب دموکراسی معرفی کرد. حکومتی که از نظر اسپینوزا مطلوب‌ترین حکومت برای آزادی است.

تحقق حکومت الهی و دینی راستین وعده خداوند در ادیان است و همه بندگان خدا موظف به تلاش برای تحقق آن هستند. عرفی‌گرایی (سکولاریزم) یک جریان فراگیر جهانی است و اندیشمندان سیاسی آن، حکومت عرفی و سکولار را تجویز کرده‌اند. حکومت عرفی به جهت نظری و در عرصه واقعیت خارجی جهان، مزاحم و مانع تحقق حکومت الهی راستین است. غالب انسان‌ها از جمله یهودیان، مسیحیان و مسلمانان به حکومت‌های عرفی و غیرالهی را پذیرفتند و به آن عادت کرده‌اند. برخی از اندیشمندان سیاسی طرفدار حکومت عرفی مانند هابز، لاک، اسپینوزا، علی عبدالرزاق، برای تقویت و پذیرش نظریه خود در این باب به توجیه مذهبی با استفاده از دلایل نقلی پرداختند. نتیجه این رویکرد و نظریه‌ها علاوه بر تقویت نظری حکومت‌های عرفی و غیرالهی، با یک نسبت نادرست به دین حقیقی همراه بود. بنابراین نقد این جریان و رویکرد آن و دلایل نقلی ارائه شده در استنباط از متون مذهبی در باب توجیه حکومت عرفی ضروری است. نظریه اسپینوزا فیلسوف مشهور هلندی در باب حکومت عرفی به شکل دموکراسی در همین راستا ارزیابی می‌شود و نقد آن لازم است. اسپینوزا در کتاب *رساله الهی سیاسی* با استفاده از عهد قدیم و جدید به طرح دلایلی نقلی پرداخت تا نشان دهد مبانی حکومت عرفی و اصول آن مورد تأیید خداوند و دین است. او با ارائه این نظریه، مخاطبان یهودی و مسیحی خود را به پذیرش دموکراسی با مشروعیت مردمی و غیرالهی ترغیب کرد. تأثیرپذیری اندیشمندان سکولار در جوامع اسلامی از عرفی‌گرایی غربی، ما را به نقد سرچشمه‌های این رویکرد در آثار متفکرانی همچون هابز، لاک و اسپینوزا سوق می‌دهد. این نوشتار دلایل نقلی اسپینوزا در باب توجیه حکومت عرفی را نقد کرده است. تحقیق پیرامون نقد دلایل نقلی اندیشمندان سیاسی غربی از جمله اسپینوزا در میان منابع فارسی، نو و بی‌سابقه است. در جوامع غربی امروز انگیزه‌چندانی برای نقد رویکرد این اندیشمندان وجود ندارد و ما در جست‌وجوی خود به منابع غربی با رویکرد نقد دلایل نقلی برای توجیه حکومت عرفی دست نیافتیم. در خصوص اسپینوزا باید گفت عمده آثار او در زمان حیاتش منتشر نشد و تا صد سال پس از وفات او با آثارش مقابله می‌شد؛ اگرچه کتاب *رساله الهی سیاسی* در زمان حیات او به نام شخص دیگری منتشر شد و پس از وفات او نیز در عین ممنوعیت نشر، به زبان فرانسه و انگلیسی منتشر